

OPPORTUNITIES TO LIMIT DEPOPULATION PROCESSES THROUGH ALTERNATIVE TOURISM (ON THE EXAMPLE OF CENTRAL NORTHERN BULGARIA)

Abstract: In recent decades, the Republic of Bulgaria is experiencing a demographic crisis. A number of areas are covered by depopulation processes.

Subject of research in this article are three districts - Veliko Tarnovo, Gabrovo and Lovech and their municipalities, whose territory is in the range of Central Stara Planina and Fore Balkan. The process of depopulation is characteristic of the whole territory and poses many problems of economic, social and political nature. An attempt is made to produce demographic forecasts for individual territorial units.

The present study identifies some ways of limiting these processes by developing different types of tourism. A special place is devoted to the different types of alternative tourism. The degree of development of the accommodation base in the studied territory was also studied.

Author information:

Tihomir Lichev

Assoc. Prof., PhD

Business Academy "D. A. Tsenov", Svishtov

✉ t.lichev@uni-svishtov.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

Depopulation, demographic forecasting, tourism, alternative tourism.

Въведение

През последните десетилетия в Република България протичат социално-икономически явления, които са без аналог в цялата ни история. В условията на остра демографска криза редица райони са обхванати от депопулационни процеси. Една от най-застъпваните тематички в регионалната наука през последните години е свързана с ролята на планинските и полупланинските територии за развитието на страната. Изследването на техния природен и социално-икономически потенциал има значение за научното познание, за икономическата и социалната практика. То е крайно необходимо за рационалното използване на териториалните ресурси, оптимизацията на природната среда и решаването на сложните демографски проблеми. В планинските и полупланинските райони на Република България, които заемат 42% от нейната територия, е съсредоточена значителна част от природния ресурсен потенциал. Тук се намират около 48% от населените места в страната [5].

1. Регионални особености на демографската криза

Понастоящем Република България преживява най-сериозната демографска криза в своята история. Някои геодемографски характеристики от тези процеси са застъпени в настоящето изследване. В редица публикации разглеждаме аспекти на тези процеси в глобален, регионален и локален мащаб. Те са характерни освен за изследвания регион и за значителни територии от съседните страни в това число Република Сърбия, Република Македония и др. [8]. От данните от демографската статистика след Втората световна война до последното преброяване от 2011 г. в Република България населението на страната през последните две десетилетия преминава от забавен растеж към интензивно намаление. Населението от 8986 хил. души през 1988 г. сега е под 7364 хил. души или е намаляло с над 1,6 милиона души, което представлява 17,6 % за 23 години. Според текущата статистика към 31.12.2015 населението на страната е вече 7153,8 хил.д. като продължава трайната тенденция на намаляване с по 50 хил.д. годишно. Налице е демографска криза, която дори може да се определи като „демографски срив“ [3]. По териториални единици с най-висок отрицателен прираст са областите Видин, Монтана, Враца,

Кюстендил, Перник и други. Тук се намират и общините с най-ниска раждаемост (Ковачевци, Невестино, Кочериново, Трекляно, Земен, Бобошево – в Краището; Макреш, Бойница, Ново село, Чупрене, Чипровци – в Северозападна България; Габровско; планинската част на Великотърновско и др. [10].

Логично при тези отрицателни тенденции продължава процесът на демографско остаряване, изразяващ се в намаляване на абсолютния брой и относителния дял на населението на възраст под 15 години и увеличаване на дела на населението на 65 и повече години. Най-голям е относителният дял на населението на 65 и повече години в областите Видин, Монтана, Габрово, Ловеч, Кюстендил. Най-нисък е делът на възрастното население в областите Благоевград, Варна и София (столица). Успоредно с посочените по-горе отрицателни тенденции продължават да нарастват негативните промени и в териториалното разпределение на населението. Миграционните процеси продължават освен към чужбина, и към девет общини (главно София – град, Варна, Пловдив), в които живеят над 100 хил. души, което представлява 39,2 % от населението на страната. В 60 общини то е под 6000 души и в тях живее 3,1 % от населението. Би трябвало да се преосмисли съществуването на тези административни единици, тъй като те нямат нужния икономически, демографски и административен капацитет.

Особено трагична е ситуацията в селата, където при 181 броя няма постоянно население, в 1/5-та от селата (около 1000 броя) живеят от 1 до 50 души, а в 1/3-та – от 100 до 500 души. Вече започна и процеса на заличаване на такива селища в общините Троян, Лъки, Бойница (Видинско). Най-значителни размери взимат тези процеси в районите с най-висока смъртност и ниска раждаемост. Това е типично за регионите с най-силно влошени демографски показатели – Видинско, Централния Предбалкан и Средна Стара Планина, Краището и др.

Обект на настоящето изследване е районът на Централния Предбалкан и северното подножие на Централна Стара планина. Този регион представлява интерес както със специфичните природни дадености, така и със сложната селищна мрежа от пръснати селища и острата демографска криза, от която е обхванат.

Средната подобласт на Предбалкана се отличава с добре изразен в широк обхват хълмист и ниско-планински релеф, от който доминират планините в горното поречие на р. Вит. Тук се намират долините на Малък Искър, Черни Вит, Бели Вит, Бели Осъм, заедно с долините на техните по големи притоци засилват орографската изразителност на планините Лисец и Васильовска. С най-голяма надморска височина е именно последната – 1490 м. Останалата част от Средната подобласт на Предбалкана представлява сложно морфографско съчетание от надлъжни височини и платовидни ридове, добре очертани от долините на реките – Вит, Осъм, Росица, Янтра и техните притоци. От запад към изток тук се редуват платовидната планина Драгоица, ридовете Микренски, Деветашки, Стражата и Търновска планина. В тясна връзка с тях са и Ловчанските височини, Севлиевоката планина и Габровските височини [1], [2]. Между тях са разположени Севлиевоката, Еленската и други по-малки котловини. За цялата подобласт на Централния Предбалкан е характерен единствено тук на Балканите специфичен юротипен релеф.

Районът на Централния Предбалкан и подножието на северните склонове на Средна Стара планина също е регион с ясно изразен процес на депопулация. В изследваната територия влизат части от областите Ловеч, Габрово и Велико Търново, като с най-сериозни проблеми в демографско отношение е област Ловеч – с растеж $\pm 6,8\%$ за последните 10 години. От изследваните 22 общини с най-голямо снижение в абсолютна стойност е Ловеч с 12 хил. д., Габрово – 10 хил. д., Павликени – 7,5 хил. д. и др. В относителен дял най-голямо е намалението в община Летница $\pm 32,6\%$, Сухиндол $\pm 30\%$, Угърчин, Павликени, Стражица, П. Тръмбеш и др. Сравнително по-добре е демографската ситуация в общините Тетевен, Ябланица и др. [7]. Всички общини от изследваната територия се отличават със неблагоприятни параметри на демографските процеси. За съжаление това е характерно за почти цялата територия на страната.

2. Хронологично развитие на депопулацията

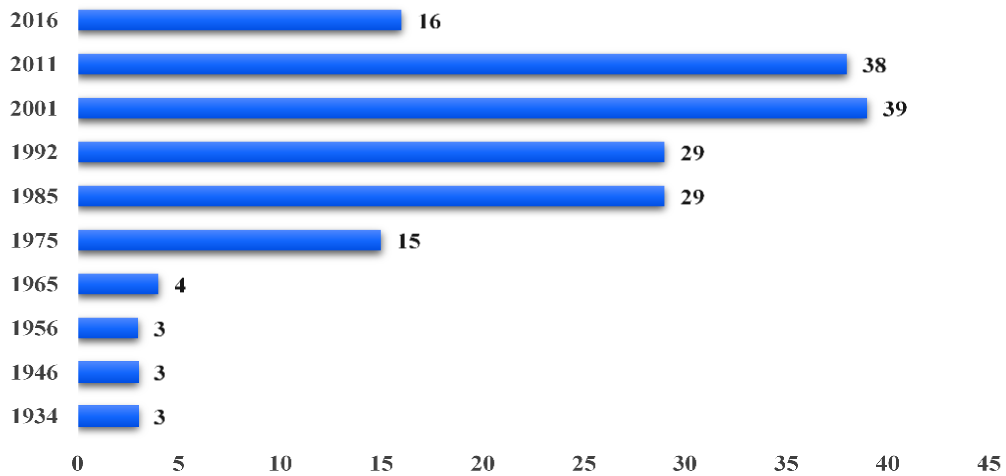
В исторически аспект могат да се проследят няколко етапа на развитие на селските селища по нашите земи. В миналото поради преобладаващото славянско население за България е характерно типично селско разселване. По-малка част от населението е била концентрирана в големи и важни крепости, които представляват средновековните градове. По-късно, с влизането на нашата територия в рамките на Османската империя, значителна част от населението в равнинната част на територията на страната се изселва в планинските и полупланинските труднодостъпни райони на днешна България. Това се прави с цел по-голяма сигурност и защита. По този начин се създават тъй наречените пръснати селища, които са характерни за изследвания район – махали и колиби. В други части на страната са характерни и тъй наречените отделни дворове [4]. По-късно до Втората световна война броят на селското население в страната и в изследваната територия нараства. След 50-те години на миналия век започва процес на намаление на населението, което е характерно за цялата страна. За района, който се изследва, основно са типични механичен отлив и демографска депопулация. Тези процеси продължават и в следващите години, като само за периода от 1965 г. до 1978 г. броят на пръснатите селища е намалял от 1146 на 728. В изследваната територия са останали тогава 84 махали във Великотърновския окръг, в Ловешкия – 44, а в Габровския – 16. Най-голямо е намалението на махалите с 74 във Великотърновско. Колибите в сравнение с махалите са по-малобройни по население. Те са разположени в Стара планина и то главно в средната ѝ част. От посочения по-горе източник се вижда, че в края на 80-те години най-много колиби има в Габровския окръг – 214, следван от Великотърновски – 62 и Ловешки – 7. Подобни селища се срещат и в Софийско (19). През годините на социализма и след това по-голямата част от колибите и махалите се оказаха неподходящи за живеене. Възникват много трудности при ежедневното обслужване на населението и миграцията на трудовите ресурси до работните им места в други селища.

Във връзка с намаляването на населението съществени промени се забелязват и в рязкото снижаване на броя на населените места. От 1996г. се извърши промяна в структурата на селищната мрежа, като селищата вече са обединени в две групи – градове и села. В трите области има 27 града, като повечето от тях са малки. При всички тях протича процес на намаляване на населението. В изследваната територия има и 815 села, като почти всички са с намаляващо население. Според последното Преброяване от 2011 г. 129 населени места са без постоянно население (в област Велико Търново – 58, област Габрово – 69, област Ловеч – 2). Също така 259 населени места са с население под 20 души, съответно 107 в област Велико Търново, 144 в област Габрово и 8 в област Ловеч. Най-малък е дялът на средно големите селища с население над 1000 души, като през 2011 година те са 21. Тази негативна тенденция засилва процесът на депопулация и закриване на селища. Отдалечеността от големите административни градски центрове е най-важният фактор при миграционните нагласи на населението. Населението, живеещо в селищата, е предимно възрастно, с малка миграционна подвижност.

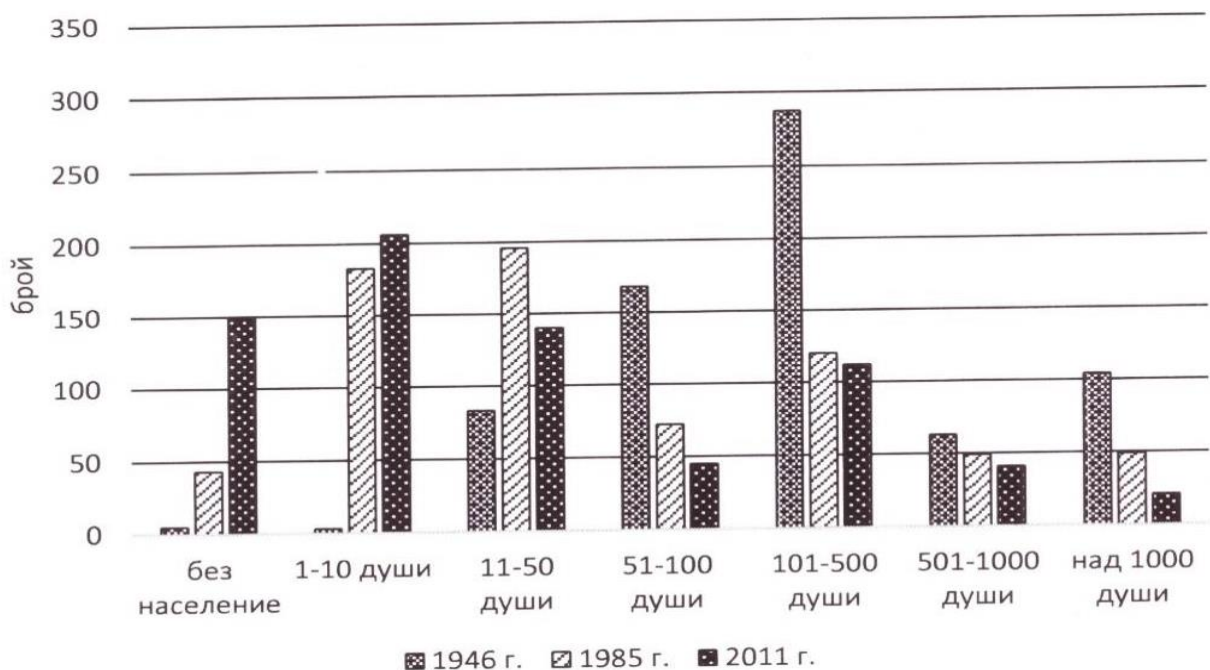
За периода между последните две преброявания (2001 – 2011 г.) 68 селища са останали без население вж. фиг. 1 [11]. За същия период 38 села са загубили население и преминали към селищата с население до 10 души. След 2001 г. от 24 закрити селища, 10 са в територията на изследвания регион. Основната тенденция, която се наблюдава е нарастване на селищата без население и намаление на селищата с население над 1000 души. При всички тях в най-скоро време предстои обезлюдяване. Почти всички селски селища са без демографска перспектива.

Само в община Трявна към 01.02.2017г. 12 села са без постоянно население а 18 без такова по настоящ адрес. Под 10д. са 48 села, а с шанс за ограничено бъдещо развитие са само 8 села (10-50д.). По данни на ГД „ГРАО“ след последното преброяване от 2011 г. тенденциите за обезлюдяване продължават и към 31.12.2016 г. има още 16 села без постоянно население вж. фиг. № 2 [9]. Значителен демографски потенциал се наблюдава единствено в по-големите села

в общините основно разположени покрай по-големите градове и край Централната част на Дунавската равнина.

Фиг. №1 Брой на обезлюдените села (1934-2016 г.) [12]

Фиг. 2. Брой население в селата в старопланинската част от Централна Северна България по години на преброявания [9].

В трите области с центрове Велико Търново, Габрово и Ловеч има 22 общини, от тях единствено тези с центрове областни и по-големи градове са общини с лабилно демографско развитие и общини с постоянен отлив на населението. По-голямата част от Централна Северна България е заета от общини в процес на обезлюдяване, а всички планински и полупланински територии от изследваната територия са силно обезлюдени. Това се наблюдава при Сухиндол, селските райони на Елена, Златарица, Стражица, Габрово, Трявна, Летница и Угърчин.

3. Депопулация и алтернативен туризъм

Един от пътищата за ограничаване на процеса на депопулация е алтернативният туризъм. Той има за цел да се противопостави на редица негативни явления в обществото. В този смисъл той може да влезе и в ролята на средство за активна борба с явления като депопулацията, и по-конкретно нейното проявление в планинските и полупланинските райони на Централна Северна България. Посочените територии са богати на туристически ресурси,

които могат да са в основата на развитието на редица алтернативни форми на туризъм. Към тях могат да се причислят културно-исторически и познавателен, който към момента е най-силно развитият вид туризъм в региона, но за съжаление предимно в големите областни градове, а не и в малките и почти безлюдни населени места; религиозен; екотуризъм; аграрен (селски); балнеоложки; спортно-анимационен; ловен и други. Развитието на тези форми на специализиран туризъм следва да не е самоцелно, а с подчертан социален и икономически характер.

Положителните ефекти от едно подобно начинание следва да се изразяват в повишаване доходите на населението от тези райони чрез активното му включване в производството на туристически продукти, създаването на местни туристически предприятия, привличане на инвестиции за развитие на съществуващите, така и за нови форми на туризъм, както отвън така и отвътре, обновяване на съществуващата инфраструктура и изграждане на нова и др. [7].

Планинските и полупланинските райони на Централна Северна България се отличават с редица проблеми, произтичащи главно от депопулацията. Повечето от тях могат да намерят своето решение именно благодарение на конкретните благоприятни последици от развитието на алтернативен туризъм. Сред тях са: икономически растеж и стабилност, трудова заетост и генериране на доходи за населението, подобряване и поддържане на обществените услуги и инфраструктура, възраждане и съхранение на стари занаяти, традиции и обичаи, нарастване на социалните контакти и тяхното качество, установяване на социална и физическа сигурност за населението и пристигащите туристи, създаване на бизнес климат, опазване на туристическите ресурси и други.

През последните няколко години туризмът в тези райони претърпя развитие, което се вижда в увеличаване на капацитета на материалната база и броя на лицата, пренощували и посетители районите, а така също и в отделните частни проявления на алтернативния туризъм. Въпреки разнообразието си като цяло повечето от природните ресурси не могат да се смятат за уникални, тъй като при тяхното оползотворяване има сериозна конкуренция от други области. Това предполага необходимостта от съчетаване на двата основни вида ресурси (природни и антропогенни) при развитието на алтернативни форми на туризъм, с цел постигане на уникален и конкурентоспособен туристически продукт, който да се превърне в ключово средство за борба с депопулацията.

В заключение могат да се направят следните основни изводи:

1. Демографската криза, която е характерна за Република България, се проявява в особено остър вид като депопулация на значителни територии от Предбалкана и подножието на Средна Стара планина.
2. В следващите години този неблагоприятен процес ще обхване и значителни територии от Централна Северна България.
3. Трябва да започне провеждането на постоянна регионална политика, с цел запазване на националната ни идентичност, традициите и ценностите на населението, съживяване на селските селища чрез развитието на алтернативен туризъм под формата на селски туризъм, екологичен туризъм, биоземеделие и други [6].

References:

1. Velchev, A., Penin, R., Todorov, H., & Konteva, M. Landshaftna geografiya na Bulgariya. Sofiya 2001, Bulvest 2000.
2. Georgiev, M. Landshaftoznanie. Sofiya, 1982, Zemizdat.
3. Gulabov, N. Demografskiyat sriv v Bulgariya i Vuzmozhnosi za usuvurshenstvane na demografskata politika, Sofiya, 2005, Siela.
4. Yordanov, T., & dr. Geografiya na Bylgariya, tom 2, Ikonomicheska geografiya. Sofiya, 1982, BAN.

5. Lichev, T. Depopulaciya na obshtinite v Centralna Severna Bulgariya. Geografski nauki I obrazovanie, Shumen, 2013, s. 168-172.
6. Lichev, T. Obezlyudyavashnite se rayoni i razvitiето na alternativen turizum (na primera Centralna Severna Bulgariya), V: Potencial za razvitie na fermerskite pazari v Bulgariya, Svishtov, 2017, c. 119-126.
7. Lichev, T., & Georgieva, K. Depopulatsiya I alternativen turizym. Godishna universitetska konferentsiya. Tom 5, 2017, c. 212-219, V. Tyrnovo, NVU.
8. Lichev, T. The geodemography crisis in the Balkan countries and Bulgaria – a competitive analysis,. Regionalni razvoj I demografski tokovi zemalja Jugoistocne Evrope: XVIII Naucni skup, Nis, 2013, pp. 374 – 380.
9. Petkova, T. Problemi na selishtnoto razvitie v planinskite teritotii na Tsentralna Severna Bulgariya, V: Geografski aspekti na planiraneto I izpolzvaneto na teritoriyata v usloviyata na globalni problem, Vyrshets, 2016 c. 456-460.
10. NSI.Prebrojavane 2011 – osnovni rezultati. Sofiya, NSI, 2011,
11. <http://www.grao.bg/>